

Список літератури

1. Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : учеб. для студентов ун-тов, обучающихся по направлению (специальности) «Юриспруденция» / А. В. Поляков ; С.-Петербург. гос. ун-т. – СПб. : Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. – 863 с.
2. Цельев О. В. Способы влияния права на державу / О. В. Цельев // Наукові записки НаУКМА. – 2014. – Т. 155 : Юридичні науки. – С. 14–17.

O. Tseliev

THE WAYS OF INFLUENCE OF STATE ON LAW

The article is devoted to some aspects of reciprocity between state and law. Namely it deals with the role of state in legal regulation, law creation and provision of binding character of law, exercise of right, law enforcement etc.

Keywords: state, legal regulation, law creation, exercise of right.

Матеріал надійшов 13.03.2015

УДК 342.573:328.1/.3(477)

Ключковський Ю. Б.

КРИТЕРІЙ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНИНА

На основі конституційних критеріїв набуття права голосу на виборах і референдумах досліджено відмінності між правовими інститутами цивільної і виборчої (публічно-правової) дієздатності. Проаналізовано особливості набуття виборчої дієздатності у зв'язку з досягненням віку 18 років, а також співвідношення виборчої та обмеженої цивільної дієздатності.

Ключові слова: право голосу, виборча дієздатність, цивільна дієздатність, правовий статус виборця, публічно-правова недієздатність.

Право голосу на виборах та референдумах є центральним у системі політичних прав людини і відіграє визначальну роль у кваліфікації статусу повноправного (дієздатного) громадянина. В. Шаповал справедливо стверджує, що активне виборче право сприймається як складова правового статусу індивіда [1, с. 317]. Щоправда, оскільки наявність права голосу в громадянина залежить від типу виборів (громадянин, який

має право голосу на виборах Президента України чи народних депутатів України, може цілком легально не мати такого права на конкретних місцевих виборах чи навіть на місцевих виборах узагалі [2]), статусний зміст має «абстрактне» (потенційне) право голосу, як воно описане у ст. 70 Конституції України, оскільки воно, по суті, визначає певний *правовий статус* його носія – громадянина, дієздатного у виборчій і,

більш загально, публічно-правовій сфері. Справді, умови набуття права голосу, визначені ст. 70 Конституції України, – громадянство, вік 18 років і відсутність визнання недієздатним, – застосовуються не лише щодо виборчих прав; вони також є передумовою можливості вступу на державну службу¹ чи службу в органах місцевого самоврядування², умовою наявності права на вільне об'єднання в політичні партії³. Таким чином, вимоги ст. 70 Конституції, по суті, встановлюють кваліфікаційні умови *публічно-правової дієздатності* громадянина, що доцільно позначити як *статус громадянина-виборця*. Зауважимо, що термін «публічно-правова дієздатність» не є загальноживаним: Ж.-П. Жакє говорить про *громадянську* (тобто пов'язану з громадянством) *правоздатність* особи як умову набуття права голосу [3, с. 71]; О. Белкін вживає термін «*політично дієздатний* громадянин» [4, с. 287]; останній термін не цілком точний, хоча й відображає певний взаємозв'язок політичної сфери і сфери публічно-правових відносин. На наше переконання, запропонований нами термін «публічно-правова дієздатність громадянина» найбільш адекватно відображає специфіку цього правового статусу особи.

Критерії ст. 70 Конституції відповідають загальноприйнятому змісту принципу загального виборчого права. Ці критерії, по суті, окреслюють категорію суб'єкта народовладдя: саме суб'єктивне виборче право визначає носія влади народу, якого часто прийнято позначати термінами «демос», «виборчий корпус» чи «електорат».

Два з трьох критеріїв набуття *виборчої дієздатності* особи-громадянина відповідно до ст. 70 Конституції України – досягнення віку 18 років та відсутність визнання особи недієздатною в судовому порядку – мають певну аналогію з умовами набуття *повної цивільної дієздатності*. У літературі зустрічається думка, що «виборча правосуб'єктність нерозривно поєднується з цивільною дієздатністю особи» [5, с. 62].

На наше переконання, таке твердження не враховує відмінностей правової природи цивільно-правової та публічно-правової (зокрема виборчої) дієздатності. Обидва явища мають однакові чи близькі підстави, пов'язані з віковою

зрілістю людини та наявністю чи відсутністю в неї певних психічних патологій, проте стосуються різних сфер правовідносин (приватної та публічної відповідно), а тому за своїм змістом мають істотні відмінності. Такі змістовні відмінності знаходять свій вияв насамперед у підставах та строках набуття відповідно публічно-правової та повної цивільно-правової дієздатності, розгляду яких присвячено цю статтю.

Часові строки набуття виборчої дієздатності. Віковий ценз для володіння правом голосу (а отже, набуття виборчої і, більш загально, публічно-правової дієздатності), який не вважається дискримінаційним з точки зору принципу загального виборчого права, сьогодні є практично загальноновизнаним – 18 років – і, на перший погляд, збігається з віковим критерієм набуття повної цивільної дієздатності (ч. 1 ст. 34 Цивільного кодексу України; далі – ЦК України). Мотиви встановлення такого вікового цензу формулюються різними дослідниками по-різному. Так, Ю. Барабаш вважає, що запровадження 18-річного цензу «пов'язано із необхідністю залучення до політичних процесів тих осіб, які за своїми фізіологічними здібностями та наявним досвідом перебування в суспільстві здатні на належному рівні оцінити якості кандидатів на виборні посади, їх передвиборні програми...» [6, с. 509]. Подібну мотивацію поділяє польський дослідник А. Кіселєвіч, на думку якого «вік людини є одним з істотних елементів, вирішальних щодо рівня її фізичного та інтелектуального розвитку та, як наслідок, щодо наявних у неї прав та обов'язків як у сфері приватно-правовій, так і в публічно-правовій» [7, с. 45].

Зазначимо, проте, що не можна повністю ототожнювати час набуття публічно-правової та цивільно-правової дієздатності, хоча умови для цього, на перший погляд, збігаються. Адже фізична особа може мати повну цивільну дієздатність і до досягнення повноліття; так, ч. 2 ст. 34 ЦК України пов'язує *набуття* повної цивільної дієздатності із вступом у шлюб, а ст. 35 цього ж кодексу визначає три умови *надання* неповнолітній особі повної цивільної дієздатності – роботу за трудовим договором, материнство (батьківство) та бажання займатися підприємницькою діяльністю. У всіх цих особливих випадках наявності в особі повної цивільної дієздатності *публічно-правова дієздатність* не набувається, а отже, і право голосу відсутнє. Проте таке набуття чи отримання повної цивільно-правової дієздатності не передбачає набуття особою права голосу, а отже, і публічно-правової дієздатності.

¹ Див. ст. 15 Закону України «Про державну службу» в редакції 2011 р., набрання чинності яким очікується з 1 січня 2016 р.; див. також ст. 12 чинного на сьогодні Закону України «Про державну службу» 1993 р.

² Див. ст. 12 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування».

³ Див. ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні», яка безпосередньо пов'язує право на членство в політичних партіях з володінням громадянином правом голосу «відповідно до Конституції України».

Доцільно звернути увагу на певну особливість виборчого вікового цензу, яка стосується *моменту часу* набуття права голосу у зв'язку з досягненням віку, встановленого цензом. Вибори не зводяться лише до акту голосування; виборчий процес триває протягом певного часу, має свій початок і кінець. У зв'язку з цим виникають питання: по-перше, коли саме (на який момент часу) особа має досягти 18-річного віку, щоб мати можливість реалізувати своє виборче право на конкретних виборах; по-друге, у який момент виникає виборча (публічно-правова) дієздатність особи, пов'язана зі статусом виборця, а отже, наявністю права голосу, якщо набуття 18-річного віку досягається *під час* виборчого процесу?

Конституції та виборче законодавство різних держав по-різному (і з різною чіткістю) визначають момент часу набуття належного віку для отримання права голосу на виборах (див., зокрема, [8, с. 18–19]). Найбільш поширене формулювання передбачає вимогу виповнення віку 18 років «на день виборів» (тобто день голосування на виборах). Таким чином сформульована ця вимога, наприклад, у Німеччині (див. [9, с. 132]), Швеції (ст. 2 розд. 3 «Форми правління» – одного з конституційних актів Швеції [10, р. 70]), Російській Федерації (ст. 4 Федерального закону «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації» [11]), Польщі (ст. 62 Конституції Республіки Польщі [12]). Проте трапляються й інші підходи. Так, Конституція Австрії надає право голосу особам, яким 18 років виповнилося до 1 січня року виборів (ст. 26 Федерального конституційного закону Австрійської Республіки [13]).

Ст. 70 Конституції України застосовує найбільш традиційне формулювання: право голосу на виборах надається громадянам України, які досягли *на день їх проведення* 18 років. Водночас слід звернути увагу на певну специфіку регулювання набуття права голосу в разі проведення повторного голосування на виборах Президента України: відповідно до ч. 4 ст. 36² Закону «Про вибори Президента України», до списку виборців для повторного голосування включаються громадяни України, яким виповнюється 18 років до *дня повторного голосування*, хоча такі особи не мали права голосу в день (основного) голосування. Таким чином, це змушує розглянути дещо інше питання: *з якого моменту особа набуває виборчої правосуб'єктності*, якщо досягнення зазначеного віку відбувається *під час виборчого процесу*?

Відповідь на це питання має значення у двох аспектах. По-перше, гарантією практичного здійснення права голосу, як відомо, є включення особи до списку виборців на відповідній виборчій дільниці. Проте до механізмів захисту цього права належить також оскарження невключення або неправильного включення особи до списку виборців. Однак чи може громадянин України, якому *на день голосування* виповниться 18 років, виступити суб'єктом звернення зі скаргою щодо неправильностей у списках виборців, якщо на день подання скарги (позовної заяви) цей громадянин *ще не досяг цього віку*? Другий аспект пов'язаний із реалізацією виборчих прав, похідних від активного виборчого права; як відомо, такі права включають право на участь у проведенні передвиборної агітації, право на участь у роботі виборчої комісії як її член, право бути офіційним спостерігачем на виборах та деякі інші. Таким чином, з якого моменту часу громадянин, якому на день голосування, однак *після початку виборчого процесу*, виповниться 18 років, набуває можливості користуватися такими правами?

Стосовно першого аспекту (захисту права голосу через оскарження неправильностей у списку виборців) єдиним послідовним способом розуміння є визнання за особою, яка буде мати право голосу в день голосування на виборах, права оскарження перешкод у майбутньому здійсненні цього права з моменту виникнення чи виявлення таких перешкод. В іншому випадку визнане Конституцією право виявиться незахищеним. Таке розуміння описаної ситуації відображене у ч. 2 ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), де визнається належність до суб'єктів, які володіють адміністративною процесуальною правосуб'єктністю, фізичних осіб до досягнення ними повноліття у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь. Стосовно конкретних правовідносин таке право закріплене формулюванням ч. 1 ст. 173 КАС України, згідно з якою право звернення з адміністративним позовом про уточнення списку виборців має кожен, хто має право голосу на відповідних виборах.

Стосовно другого аспекту – моменту набуття виборчих прав, похідних від права голосу, – на наше переконання, принциповим є встановлення *статусу виборця* (тобто *виборчої правосуб'єктності*) для кожного громадянина, який має право голосу на виборах. Такий статус разом із визнанням наявності похідних виборчих прав безпосередньо закріплений у виборчому

законодавстві України (див. ч. 1 та 7 ст. 2 Закону «Про вибори народних депутатів України», ч. 3 та 7 ст. 2 Закону «Про вибори Президента України»). Це означає, що набуття статусу виборця та здатності реалізувати всі права, що надаються виборцю під час виборчого процесу, відбувається не з моменту досягнення віку 18 років, а з **дня початку виборчого процесу, на якому громадянин уперше матиме право голосу**, навіть якщо на день початку виборчого процесу повноліття (18 років) ще не було досягнуто. Тим самим заперечується буквально розуміння твердження С. Дерев'янка про те, що вимога досягнення віку 18 років «використовується для визначення віку громадян, який дає право на участь у роботі дільничних та вишого рівня виборчих комісій...» [8, с. 18]. Виходячи з обґрунтованого вище розуміння часу набуття статусу виборця, слід визнати, що в роботі виборчої комісії може брати участь кожен *виборець*, зокрема громадянин, який на цей момент ще не досяг встановленого віку, однак досягне його на день голосування.

Цікавою є особливість набуття виборчої правосуб'єктності громадянами, яким 18 років виповнюється під час виборчого процесу, однак *після дня голосування*. Незважаючи на виконання такого віку, такі особи *не набувають виборчої правосуб'єктності до закінчення виборчого процесу*, оскільки на день голосування не мали права голосу. Водночас, як зазначалося вище, якщо у відповідному виборчому процесі призначається повторне голосування, а особа досягає віку 18 років на такий день (хоча і після дня основного голосування), вона *набуває виборчої правосуб'єктності*, і часом такого набуття слід вважати *часом набрання чинності рішенням про призначення повторного голосування*. До цього моменту громадянин не має виборчої дієздатності взагалі; після цього моменту така особа набуває не лише права голосу в день повторного голосування, але й похідних виборчих прав у відповідному виборчому процесі (право спостереження, прав оскарження виборчих правопорушень та ін.).

У російському виборчому законодавстві право особи, яка досягне на день голосування (але ще не досягла) віку 18 років, брати повноцінну участь у «передбачених законом... виборчих діях» (тобто, по суті, реалізувати похідні виборчі права) передбачене ч. 1 ст. 4 Федерального закону «Про основні гарантії виборчих прав...» [11]. Проте право збирати підписи виборців на підтримку висування кандидатів «належить дієздатному громадянину Російської

Федерації, який досяг на момент збору підписів (курсив наш. – Ю. К.) віку 18 років» (ч. 7 ст. 37 того ж закону), що засвідчує недостатню послідовність російського законодавця у визначенні обсягу і часу набуття виборчої дієздатності громадянина.

Зазначені особливості набуття як права голосу, так і виборчої дієздатності взагалі, мають особливе значення в разі встановлення виборчим законодавством процедури дострокового голосування. Така процедура була свого часу передбачена ст. 41 Закону «Про вибори народних депутатів України» в редакції 1993 р. [14]; проте жодних обмежень щодо голосування осіб, яким на день дострокового голосування ще не виповнилося 18 років, однак мало б виповнитися на день основного голосування, зазначені положення не передбачали, визнаючи таким чином виборчу дієздатність (включно з можливістю голосувати достроково) таких громадян.

Дострокове голосування передбачене виборчим законодавством Російської Федерації (див. ст. 65 Федерального закону «Про основні гарантії виборчих прав...» [11]), а також деяких інших пострадянських держав, зокрема Білорусі (ст. 53 Виборчого кодексу Республіки Білорусь [15]), Киргизії (ст. 41 Кодексу «Про вибори в Киргизькій Республіці» [16, с. 217–218]). Однак і в цих актах відсутнє спеціальне обмеження, пов'язане з голосуванням осіб, яким на цей момент ще не виповнилося 18 років (за умови, що цього віку вони досягають на день виборів).

Таким чином, можна стверджувати, що 18-річний віковий ценз при звичайному його встановленні (як вимоги досягнення визначеного віку на день голосування) має наслідком *дострокове (з дня початку виборчого процесу) набуття виборчої дієздатності (статусу виборця) особами, яким 18 років виповнюється під час виборчого процесу, однак не пізніше дня голосування; у разі проведення повторного голосування на виборах особи, яким 18 років виповнюється на день повторного голосування, також набувають виборчої дієздатності достроково, з дня призначення повторного голосування. Водночас особи, яким 18 років виповнюється під час виборчого процесу, однак після дня голосування (дня повторного голосування), не набувають статусу виборця до закінчення виборчого процесу*; таким чином, вони набувають виборчої дієздатності з *деякою затримкою після* виконання віку 18 років.

Наведений аналіз нормативних положень показує істотні відмінності в часі набуття виборчої (а отже, публічно-правової) дієздатності

порівняно з часом набуття повної цивільної дієздатності, викликані різною правовою природою цих інститутів.

Вимога дієздатності для володіння активним виборчим правом навіть більшою мірою, аніж 18-річний віковий ценз, може бути визнана природною (а не обмежувальною). Ця вимога, відповідно до її конституційного формулювання (ст. 70 Конституції України), звичайно пов'язується з *цивільно-правовим інститутом недієздатності*. Підставою визнання фізичної особи цивільно недієздатною є наявність істотної психічної патології (хронічного, стійкого психічного розладу), внаслідок якої така особа «не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними» (ч. 1 ст. 39 ЦК України). Тому Ж.-П. Жаке небезпідставно називає «відсутність недієздатності» *інтелектуальною правоздатністю* [3, с. 72]. Цивільно-правовим наслідком судового рішення про визнання особи недієздатною є заборона їй вчиняти будь-які правочини, у зв'язку з чим над нею встановлюється опіка (ст. 41 ЦК України).

Хоча участь у виборах, зокрема в голосуванні, не може вважатися цивільним правочином, стан недієздатності природним чином впливає на всі (у тому числі публічні) правовідносини такої особи, а отже, відмова недієздатній особі в праві голосу традиційно вважається обґрунтованою. Справді, голосування на виборах є актом *волевиявлення*; останнє вимагає певної інтелектуальної кваліфікації виборця, яка дає йому можливість зрозуміти проблеми вибору, а отже, діяти з усвідомленням наслідків своїх дій, чого не може недієздатна особа. Очевидно, тому вимога позбавлення виборчих прав (тобто публічно-правової дієздатності) осіб, визнаних цивільно недієздатними, практично не дискутується у вітчизняній науковій літературі. Проте, взагалі кажучи, не можна стверджувати, що існує однозначний взаємозв'язок між цивільною і публічно-правовою дієздатністю. Деякі держави взагалі не обмежують виборчої дієздатності особи з цивільною недієздатністю. Так, Конституція Швеції надає право участі у виборах усім громадянам Швеції, які досягли віку 18 років, а отже, не обмежує участь у виборах осіб, які в цивільному відношенні визнані недієздатними і перебувають під опікою (див. ст. 4 розділу 3 «Форми правління» [10]). Такі ж обмеження відсутні в Конституції Ірландії, яка надає право голосування на парламентських виборах усім без винятку дорослим громадянам [17, р. 14].

Цивільне законодавство України передбачає, крім *повної* цивільної дієздатності, інші обсяги

володіння цивільною дієздатністю: *часткова* цивільна дієздатність (для осіб віком до 14 років; ст. 31 ЦК України), *неповна* цивільна дієздатність (для осіб віком від 14 до 18 років; ст. 32 ЦК України), а також *обмежена* цивільна дієздатність (ст. 36 ЦК України). Співвідношення цих форм цивільної дієздатності з виборчою дієздатністю в межах вітчизняного права достатньо ясне: часткова дієздатність несумісна з володінням правом голосу, неповна дієздатність, як виняток, за описаних вище умов (дострокового набуття виборчої дієздатності) може бути сумісною з виборчою правосуб'єктністю, однак не пов'язана з нею причинно-наслідковим зв'язком. Водночас обмеження цивільної дієздатності, відповідно до вітчизняного законодавства, не впливає на обсяг виборчих прав, а отже, на виборчу правосуб'єктність.

Вважаємо, що остання обставина є принаймні дискусійною. Відповідно до ст. 37 ЦК України фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена в судовому порядку, може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. У зв'язку з цим над такою особою встановлюється піклування, і правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються обмежено дієздатною особою за згодою піклувальника. Такий обсяг дієздатності, «спроєктований» на публічні (зокрема виборчі) правовідносини, ставить під сумнів здатність особи самостійно сформувати власну волю щодо вибору під час голосування, «на належному рівні оцінити якості кандидатів на виборні посади, їх передвиборні програми» [6, с. 509], що є необхідним для вчинення усвідомленого волевиявлення. З іншого боку, участь піклувальника у формуванні виборчої волі обмежено дієздатної особи очевидним чином порушувала б низку основних принципів виборчого права (зокрема таємність та особистий характер голосування). Однак за вітчизняним виборчим законодавством публічно-правова дієздатність таких осіб не обмежується: ці особи мають право голосу на виборах, а отже, і всі похідні від нього виборчі права – на участь у передвиборній агітації, у роботі виборчих комісій, у спостереженні за виборами; Конституція України навіть не містить вказівок на обмеження їх пасивного виборчого права. Вважаємо суперечливою таку ситуацію щодо обсягу виборчої (і, більш загально, публічної) правосуб'єктності осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Ця проблема останнім часом активно обговорюється польськими конституціоналістами (див., наприклад, [7, s. 53–58]). Відповідна аргументація заслуговує на обговорення.

Конституція Польщі передбачає позбавлення права голосу осіб, визнаних судом недієздатними (див. ч. 2 ст. 62 [12]). Однак коло осіб, на яких поширюється таке обмеження за польським виборчим правом, істотно відрізняється від такого кола відповідно до українського законодавства. Причина полягає у відповідних доктринальних положеннях цивільного права Польщі і термінологічній відмінності, яка з них випливає.

Для позначення правового стану особи, який в українській термінології визначається терміном «недієздатність», Цивільний кодекс Польщі використовує термін «*ubezwłasnowolnienie*» (в буквальному перекладі – «*позбавлення власної волі*»); ст. 13 та 16 Цивільного кодексу Польщі передбачають два рівні такого «позбавлення власної волі» – повне або часткове, що в загальних рисах відповідає двом вітчизняним інститутам – *визнанню особи недієздатною* та *обмеженню дієздатності* особи. Таким чином, на відміну від вітчизняної цивільної доктрини, яка розглядає обмеження *дієздатності* як частковий випадок дієздатності, польська доктрина розглядає відповідний стан як варіант «позбавлення власної волі» (свого роду «*часткова недієздатність*»). Тому польське виборче право розглядає обидва випадки «позбавлення власної волі» (як повне, так і часткове) підставою для позбавлення виборчих прав [7, s. 56]. При цьому усвідомлюється відмінність природи цього цивільно-правового інституту і публічно-правового характеру виборчих прав, однак підкреслюється паралель між усвідомленою діяльністю фізичної особи в приватній (особисто-майновій) сфері та діяльністю в публічній сфері [18, s. 140]. Основним аргументом тут виступає твердження, що коли особа не має відповідної інтелектуальної здатності вирішення власних справ і не здатна самостійно здійснювати правочини, то тим більше вона не здатна розібратися в політичній ситуації і здійснити раціональне, усвідомлене, належно мотивоване волевиявлення під час виборів [19, s. 268].

Дискусія серед польських конституціоналістів навколо цих питань спричинена рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Алайош Кіс проти Угорщини» 2010 р. [20], оскільки в Угорщині прийняте таке ж розв'язання питання взаємозв'язку цивільної недієздатності з правом голосу, як і в Польщі. У зазначеному рішенні Суд визнав, що «тільки громадяни, здатні оцінити наслідки своїх рішень і приймати свідомі та осмислені рішення, повинні брати участь у публічних справах» (пункт 38 Рішення), проте

поставив проблему пропорційності відповідних заходів і реального стану відповідної особи. Суд поставив під сумнів відсутність розрізнення повної і часткової недієздатності і ствердив, що «нерозбірливе позбавлення права голосу без індивідуалізованої судової оцінки, засноване лише на ментальній неповносправності, яка викликає потребу часткової опіки, не може бути визнане сумісним з правомірними підставами обмеження права голосу» (пункт 44 Рішення). З цієї позиції Суду польські науковці роблять слушний висновок, що автоматичне і довільне позбавлення виборчих прав усіх «позбавлених власної волі» (в українській термінології – як недієздатних, так і обмежено дієздатних) є неприпустимим і порушує ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, s. 57]. Таким чином, позбавлення виборчого права осіб з «частковою недієздатністю» (тобто *обмежено дієздатних* в українській термінології) в принципі не суперечить ст. 3 Першого протоколу, якщо воно здійснюється індивідуально, на підставі судового рішення щодо конкретної особи з відповідною оцінкою здатності цієї особи усвідомлено реалізувати виборчі права.

У контексті вітчизняного виборчого права слід зауважити, що конституційна норма, яка позбавляє права голосу лише осіб недієздатних, не суперечить правовим позиціям Європейського суду з прав людини, а отже, ст. 3 Першого протоколу. Проте така норма не враховує широкого спектру особливостей стану осіб, цивільна дієздатність яких обмежена. Було б доцільно прийняти позицію, висловлену Європейським судом з прав людини, і передбачити повноваження суду при прийнятті рішення щодо обмеження цивільної дієздатності оцінювати також можливість особи брати участь в управлінні публічними справами і, зокрема, її здатність робити усвідомлений вибір під час голосування на виборах. По суті, це означало б запровадження не лише доктринального, але й нормативного розрізнення понять публічно-правової та цивільної дієздатності, зокрема передбачення можливості співіснування обмеженої цивільної дієздатності як із публічно-правовою дієздатністю, так і з недієздатністю.

Зауважимо, що прийняття такої позиції не вимагало б внесення змін до ч. 2 ст. 70 Конституції України⁴, оскільки в ній не міститься вказівка на визнання особи *цивільно* недієздатною. Проте це потребувало б зміни доктринального розуміння

⁴ Стаття 70 належить до розділу III Конституції України, внесення змін до якого вимагає проведення всеукраїнського референдуму.

і, відповідно, тлумачення цієї норми в тому сенсі, що вона передбачає публічну недієздатність особи, яка обов'язково пов'язана з цивільною

недієздатністю, однак також може (проте не зобов'язана) супроводжувати обмежену цивільну дієздатність такої особи.

Список літератури

1. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. – К. : Юрид. фірма «Салком» : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
2. Ключковський Ю. Принцип загального виборчого права в контексті місцевих виборів. I. Активне виборче право / Ю. Ключковський // *Вибори та демократія*. – 2010. – № 4 (26). – С. 11–22.
3. Жакке Ж.-П. Конституционное право и политические институты : учеб. пособие / Ж.-П. Жакке ; пер. с франц. – М. : Юристъ, 2002. – 365 с.
4. Белкин А. А. Избранные работы 90-х годов по конституционному праву / А. А. Белкин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 321 с.
5. Мяловицька Н. Виборчі системи: досвід європейських держав / Н. Мяловицька // *Вісник Центральної виборчої комісії*. – 2008. – № 1 (11). – С. 61–67.
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш [та ін.]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2011. – 1128 с.
7. Kodeks wyborczy. Komentarz LEX / K. W. Czaplicki, B. Dauter, S. J. Jaworski, A. Kisielewicz, F. Rymarz. – Warszawa : LEX (Walter Kluwer), 2014. – 1024 s.
8. Дерев'яно С. Віковий ценз учасників виборів і референдумів за конституціями світу: порівняльно-правовий аналіз / С. Дерев'яно // *Вибори та демократія*. – 2008. – № 1 (15). – С. 17–24.
9. Современные избирательные системы. Вып. 2 : Аргентина, Германия, Швеция / [А. Г. Орлов, Ю. И. Лейбо, И. А. Ракитская ; науч. ред. Ю. А. Веденеев, В. И. Лысенко]. – М. : РЦОИТ : Норма, 2007. – 320 с.
10. The Instrument of Government // The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws and the Riksdag Act. – Stockholm : Sveriges Riksdag, 2003. – P. 63–93.
11. Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации : Федеральный закон № 67-ФЗ от 12.06.2002 г. [Электронный ресурс] // Офіційний сайт Центральної виборчої комісії Російської Федерації. – Режим доступу: http://cikrf.ru/law/federal_law/zakon_02_67fz_n/zakon_02_67_full.html. – Назва з екрана.
12. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Сейму Республіки Польща. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>. – Назва з екрана.
13. Федеральный конституционный закон [Австрийской Республики] от 10 ноября 1920 года // Конституции государств Европы : в 3 т. / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – Т. 1. – М. : Норма, 2001. – С. 26–114.
14. Про вибори народних депутатів України : Закон України № 3623-ХІІ від 18.11.1993 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1993. – № 48. – Ст. 455.
15. Избирательный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2010. – 192 с.
16. Комментарий к Кодексу «О выборах в Кыргызской Республике» / [С. И. Иманбаев, Б. Р. Зулпиев, Ш. Ю. Майчиев и др.]. – Бишкек : Юристы Кыргызстана, 2004. – 454 с.
17. Garronne P. The constitutional principles of electoral law / P. Garronne // *New trends in electoral law in a pan-European context. Proceedings of the UniDem Seminar (Sarajevo, April 17–18, 1998)*. – Strasbourg : Council of Europe, 1999. – P. 11–34.
18. Skotnicki K. Zasada powszechności w prawie wyborczym: zagadnienia teorii i praktyki / K. Skotnicki. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2000. – 292 s.
19. Dąbrowski M. Ubezpieczeniowanie częściowe a prawo wyborcze w świetle standardów europejskich / M. Dąbrowski // *Przegląd prawa konstytucyjnego*. – 2010. – Nr. 2–3. – S. 271–280.
20. Case of Alajos Kiss v. Hungary. European Court for Human Rights. Judgment of 20 May 2010 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-98800>. – Назва з екрана.

Yu. Kliuchkovskiy

CRITERIA OF THE PUBLIC CAPACITY OF A CITIZEN

Basing on the constitutional criteria of acquiring the right to vote in elections and referendums the differences between legal institutes of civil and electoral (public) capacity are considered. Some special features of acquiring electoral capacity due to reaching 18 year age as well as the correlation of electoral and limited civil capacity (partial guardianship) are analysed.

Keywords: right to vote, electoral capacity, civil capacity, voter's legal status, public legal incapacity.

Матеріал надійшов 31.03.2015